

Davranışsal Piyasa ve Mekanizma Tasarımı

Serkan Küçükşenel ve Ü. Barış Urhan

İktisatçılar için bireylerin ekonomik karar alma süreçlerini anlayabilmek ve değişik ekonomik çevrelerde nasıl karar verebileceklerini tahmin etmek en önemli ve popüler araştırma konularından birisidir. Genel olarak iktisatçılar bu süreçte ekonomik bireylerin istikrarlı ve tutarlı tercihlerinin olduğunu ve bu tercihlerin sadece bireysel hususi menfaatler tarafından etkilendiğini varsayarlar. Mekanizma tasarımı çalışmaları bu önkoşul altında ekonomik kurumlar ve bu kurumların düzenlenmesi hakkında bir düşünme yöntemidir. Mekanizma tasarımı problemlerinde bireylerin kendilerine sunulan teşvik edici seçenekler içinden rasyonel olarak tercihlerine göre en iyi seçimi yapacağı şartı konulur. Fakat insanların her zaman tahmin edildiği gibi teşviklere cevap vermediği ve karar alma süreçlerinde davranışsal farklılıklar gösterdiği yapılan kontrollü deneysel çalışmalar tarafından ortaya konulmuştur.

Literatürde özellikle psikoloji ve ekonominin bir birleşimi olan davranışsal iktisadın piyasa ve mekanizma tasarımı üzerine olan etkisi konusunda az sayıda öncül çalışma bulunmaktadır. Küçükşenel (2012) davranışsal mekanizma tasarımı (Behavioral Mechanism Design) makalesinde¹, laboratuvar çalışmalarında ve günlük yaşamda gözlemlenen diğergam tercihleri klasik olarak kullanılan mekanizma çerçevesinde inceleyerek bu klasik çerçevenin açıklayamadığı güncel problemlere (gönüllü olma, kamusal malların üretimine katkıda bulunma, kan verme, diğer insanlara parasal yardımda bulunma vb.) bir açıklama getirmiştir. Ek olarak, sosyal tercihlerin ekonomik etkin karar verme olasılığını arttırdığı bu çalışmada gösterilmiştir. Örneğin, kamusal malların etkin üretimi için çalışılan mekanizma tasarım düzeninde, bir toplum olarak bireyler, uygulanabilir alternatifler arasından bir tek alternatif (ya da bir kamusal mal üretim düzeyi) üzerinde görüş birliğine varmaları ve kaybedenleri tazmin etmek için, yan ödemeleri nasıl düzenleyeceklerine karar vermek zorundadırlar. Tüm katılımcılar kamusal mal veya hizmetin üretilmesini istemektedir. Fakat hiç kimse bu hizmet için ne kadar ödeme yapabileceğini açığa çıkarmak istemeyecektir. En başta her bir birey kendi karakteristikleri hakkında özel bir sinyal alacaktır. Kamusal mal için bireyin ne kadar ödeme yapabileceği bu özel sinyale ve aynı zamanda diğer bireylerin sinyallerine de bağlı olacaktır. Bu söz konusu ortamlar için etkin ve güncel yaşamda kullanılabilecek mekanizmalar Küçükşenel (2012) çalışmasında tasarlanmıştır. Bu klasik çerçevede kamusal mal üretim seviyesi etkin miktarın altında kalmaktadır, fakat diğergam tercihler sonucunda etkin kararlar

¹ Küçükşenel, Serkan, 2012. Behavioral mechanism design. Journal of Public Economic Theory 14, 767–789.

diğergamlık seviyesine bağılı olmasa bile kamusal malın üretim seviyesinin etkin seviyeye yakınsadığı gösterilmiştir. Aynı çerçeve ihale tasarımı çevresine genişletilerek etkin satış değerleri diğergamlık seviyesine bağılı olmasa bile diğergam satıcıların risk alıp geliri arttırmak yerine daha çok satış yaptığı gösterilmiştir. Bu sonuçların elde edilmesine sebep olan temel sezgi sosyal tercihlere sahip olan bireylerin daha çok sosyal etkinliğe önem vermesi ve dolayısıyla Pareto etkin sonuçların daha kolay uygulanabilmesi ile alakalıdır.

Davranışsal iktisat yaklaşımının kullanıldığı diğerk bir çalışma ise Küçükşenel ve Urhan (2013) görgü tanıklarının etkisi: sosyal bir ikilem durumu üzerine oyun teorisi yaklaşımı makalesidir.

Gönüllülük çalışmaları temelde sosyal fayda içeren bir duruma toplumsal katılımı ve bu katılımın hangi durumlarda ne şekilde gerçekleşebileceğini göstermektedir. Çalışmanın deneysel ve davranışsal iktisat merkezli literatür taramasını takiben ortaya konulan temel bulgusu sosyal tercihlerin gönüllü olma davranışını pozitif yönde etkileyeceğı ve gönüllü faaliyetlerde görev alan gönüllü sayısını arttırabileceğı yönündedir.

Davranışsal iktisat yaklaşımının kurumlar içinde optimal sözleşme tasarımı ve bozulma üzerine etkisi amir-gözetmen-çalışan modeli çerçevesinde ilk olarak Küçükşenel ve Saygılı (2018) tarafından incelenmiştir.² Bu çalışmada diğergam tercihlerin optimal sözleşme tasarımını ne şekilde değıştirdiğı ele alınmıştır. Temel sonuç olarak eğer çalışan eşitsizlikten hoşlanmıyorsa amirin çalışanı daha fazla efor sarf etmeye yöneltmesinin daha kolay olacağı gösterilmiştir. Ek olarak, eğer gözetmen statü-arayan bir çalışan ise çalışanın optimal sözleşme içinde daha az efor sarf ettiğı, fakat gözetmen eşitsizlikten hoşlanmıyorsa çalışanın optimal sözleşme içinde daha fazla efor sarf ettiğı ispatlanmıştır.

.....

² Saygılı, Kemal ve Küçükşenel, Serkan, 2018. Other-Regarding Preferences in Organizational Hierarchies, baskıda.

Serkan Küçükşenel

Fizik ve Ekonomi lisans derecelerini Koç Üniversitesi'nden alan Küçükşenel, 2004 yılında Sabancı Üniversitesi'nde ekonomi alanında yüksek lisans çalışmasını tamamlamıştır. Ardından mekanizma tasarımı ve oyun kuramı üzerine doktora derecesini Kaliforniya Teknoloji Enstitüsü'nden almıştır. 2009 yılında Marie Curie bireysel araştırma bursu alarak Türkiye'ye döndükten sonra Orta Doğu Teknik Üniversitesi İktisat Bölümünde çalışmalarına başlamıştır. Halen aynı bölümde akademik çalışmalarını sürdüren Küçükşenel, davranışsal iktisat, oyun kuramı, piyasa tasarımı ve biyoekonomi alanlarında disiplinlerarası bir yaklaşımla çalışmalar yapmaktadır. Bu konularda ulusal ve uluslararası projelerde de yer almaktadır.

Ü. Barış Urhan

İktisat lisans derecesini Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nden, yüksek lisans derecesini ise Kopenhag Üniversitesi, Ekonomi Bölümü'nden almıştır. İlgi alanları deneysel iktisat ve davranışsal iktisattır. Yaklaşık 12 yıldır İktisadiyat isimli ekonomi blogunun editörlüğünü sürdüren Urhan, Orta Doğu Teknik Üniversitesi İktisat Bölümü'nde doktora çalışmalarına devam etmektedir. Urhan, halen bir sivil toplum kuruluşunda Kamu Politikaları ve İlişkileri Kıdemli Yöneticisi olarak görev almaktadır.